

בדין "מראית העין" ו"חשד", ובנרות חנוכה

"מראית העין" ליחיד ולרבים

א] במשנה בר"ה (כד, א) שנינו: "דמות צורות לבנה היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה", והגמ' (שם; ע"ז מג, א) דנה איך היה מותר לעשות כן, הן מצד איסור "לא תעשון אתי" לא תעשון כדמות שמשיי, והן מצד "חשד" יעו"ש.

ולמעשה בשו"ע (י"ד קמא, ד): "וצורת חמה ולבנה וכוכבים אסור בין בולטות בין שוקעות. ואם הם להתלמד להבין ולהורות, כולן מותרות אפילו בולטות". וכותב הרמ"א "ויש מתירין בשל רבים, דליכא חשדא". אך השו"ע ס"ל שאין היתר ב"חשד" גם בשל רבים, וזה ע"פ הר"ף שהשמיט אוקימתא זו "דרבים שאני".

ההבדל בין "חשד" ל"מראית העין"

ב] ועלינו להבין ולהגדיר את ההבדל בין "חשד" ל"מראית העין", ודבר בעתו מה טוב בעמדינו בחג חנוכה מעניני דיומא אשר מצינו בגמ' בשבת בסוגיא דחנוכה (כג, א) שביט שיש בו ב' פתחים שצריך להדליק בשניהם "מפני החשד".

ולמשל הנה המג"א (רמד, ח; מובא במשנ"ב ס"ק יג) כותב אודות איסור השכרת פועלים גוי בקבלנות בשבת מפני הרואים שאולי לא ידעו שזה בקבלנות, ודן שם שאם זה ברבים ליכא חשדא ע"פ המבואר בשו"ע (י"ד קמא, ד), ויעו"ש בנו"כ שחלקו עליו – וההיתר הזה מצאנו רק לגבי חשד ולא לגבי מראית העין.

ונבוא להציע כאן שבאמת שני ענינים המה.

הענין של "מראית העין" מצינו למשל מצינו למשל בסוגיית הגמ' בשבת (קמו, ב) לגבי "מי שנשרו כליו בדרך במים שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם", ובגמ' שם אמרו: "כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור". והובא בשו"ע (שא, מה), והטעם שאסור גם בחדרי חדרים, מבאר המשנ"ב (שם) ש"לא חילקו חכמים בתקנתן". (והרחבנו בזה בעבר גליון 34).

והנה שם האדם עושה פעולה ומכח זה אנשים יבואו לחשוד בו שכיבסם בשבת, לא כן "חשד" שלא עושה שום פעולה, רק מחזיק צורות ואנשים יבואו לחשוד בו שעובד ע"ז.

וכך כותב השדי חמד (ח"ב עמ' 383 כלל לג): "החילוק שבין חשד למראית מין, ואם כשאמרו מפני החשד יש להתיר בצינעא או לא, האריך בקונטרס טהרת הקודש דבחשד בצינעא מותר וחשד היינו דבר שקול וכו', ומראית מין היינו שנראה לעולם דבר איסור".

דהיינו שב"מראית העין" אסרו גם ב"חדרי חדרים" כי שם הוא עושה פעולה, ואילו ב"חשד" יש רק רגלים שהוא עושה מה שהוא – אבל אין פעולה בפועל, ולכן בזה לא מצינו שאסרו גם בחדרי חדרים.

והנה רש"י בכריתות (כא, ב ד"ה שכנסו בכלי) כותב, שהטעם שאסור לשתות דם דגים שכנסו בכוס הוא משום שמיחלף בדם בהמה, והרואה אומר שמותר לאכול דם – כלומר שיש כאן חשש, שיאמרו שדם בהמה מותר וילמדו ממנו. אך רש"י בע"ז (יב, א ד"ה כל מקום) כותב: "דבר המותר ואסרוהו מפני מראית עין שהרואהו חושד בדבר עבירה".

וכנראה שני הטעמים נכונים.

ג] והנה בעיקר מה שצריך האדם להוציא עצמו מן החשד, הנה בגר"א (אה"ע יא, כד) מבואר שזה דין "דרבנן", וכן דעת הרבה מגדולי האחרונים, הגם שמצינו שיטות שזה דאורייתא (עי' כנה"ג י"ד סי' יח ושו"ת פנ"י סי' ב).

"חשד" דחנוכה

[ד] כעת נבוא לדון לגבי ה"חשד" של חנוכה.

והוא מימרא דרב הונא בגמ' בשבת (כג, א) שחצר שיש לה שני פתחים בשני רוחות צריך להדליק בשתייהן מפני החשד, ונפסק בשו"ע (תרעא, ח). ומבאר המשנ"ב (ס"ק נא): "שיאמרו בני עירו מדלא אדליק בהא באחרת נמי לא אדליק".

ולפי האמור א"ש שאמרו בזה "מפני החשד" ולא אמרו מפני "מראית העין", מאחר שלא עשה שום פעולה, ורק יבוא לחשוך בו שלא הדליק.

וכותב השפת אמת (שם ד"ה אילימא) שבאופן שיש לו ב' פתחים צריך להדליק בשניהם שאז יאמרו שאם לא הדליק בזה מסתמא גם לא הדליק בשני, אבל אם יש לו יותר מב' פתחים על ידי מה שאינו מדליק בפתח אחד לא יחשדנו, ולכן סגי בב' נרות אפי' יש לו ד"פ בד' רוחות, דכשנראה בפתח א' שאין שם נר [יחשוב שהדליק בא' משאר הפתחים שהם רוב] וילך לפתח ב' וימצא דע"י חסרון נר בפתח א' לא יחשדנו כיון שיודע שיש לו עוד כמה פתחים.

והנה הרבה מעירים על שיטת גדולי ירושלים ובכללם מרן הגריש"א זצ"ל שצריך להדליק נר חנוכה בבנין רב קומתו בפתח הבנין, ומאחר שלא כולם מדליקים שם, מדוע אין בזה "חשד" שלא ידעו שהוא מדליק בחוץ.

ואפ"ל לפי האמור, מאחר שלא עשה מעשה המוכיח שלא הדליק, לכן אין בזה דין "חשד". ומשא"כ בב' פתחים אז תיקנו שלא יאמרו מדלא אדליק בהא לא אדליק בהא.

ויתירה מכך, לא מצאנו רק דין חשד שצריך להדליק בשני פתחי הבית, אבל אין לנו לבוא ולהמציא דינים מכח החשד, באופן שאדם מדליק לפי שיטתו כדינא בפתח החצר ויבואו לחשדו שלא הדליק, שבזה לא מצאנו דין חשד ואין לנו לחדש כן לבד. וגדולה מזו כתב הפר"ח (סי' תסא ד"ה עוד כתב) גם לגבי "מראית העין" שאין להמציא לבד חשדות שלא מצינו בש"ס או בראשונים, והגם שלהלכה לא נקטינן כהפר"ח, אבל לגבי חשד דחנוכה פשוט שקבעו חז"ל בזה כללים ואין לנו לחדש בזה עוד דברים.

עוד יש לציין מש"כ כבר בעבר, שבזמנינו שאנשים מדליקים בזמנים אחרים ומקומות אחרים, ע"ד פוסקי זמנינו (ובכללם מרן הגריש"א) כלל לא תקף דין ה"חשד".

כבתה זקוק לה ואין זקוק לה

[ה] ובני הרה"ג ר' יהודה שליט"א הוסיף עוד בגדר דין ה"חשד" של חנוכה.

שהנה המפרשים הקשו מדוע "כבתה אין זקוק לה" ומדוע אין חיוב מפני החשד, שמי שיעבור ויראה ויחשוב שלא הדליק כלל. וכן קשה לאידך גיסא¹, אם כבתה אין זקוק לה מדוע יש חשד ולא יתלו לזכות שכבר כבתה. ומוסיף הבית הלוי שבדאי דאין מקום לומר דהך כבתה אין זקוק לה איירי רק בהיה הנר חשוך לחודא אבל עדיין ניכר שהיה דלוק מקודם, דודאי דכבתה כולל גם אם נכבה לגמרי ולא ניכר.

וכותב בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ב, עא): "לפענ"ד באמת מצד חשדא ראוי להחמיר ולהדליק שנית רק שמצד המצוה אם כבתה אין זקוק לה, ומכל מקום מותר להדליק בשמנים (שאינן אורם יפה) דאין לחוש שמא יטה (יכבה) כיון דמצד הדין כבתה אין זקוק לה ורק משום חשדא איכא ופשיטא דבשביל חשדא לא ימלט מלהדליק אם אין לו שמן אחר ומשום חשדא לא יעבור על מצות נר חנוכה וגם בודאי לא יטה בשביל זה לעבור על איסור שבת".

ועוד כותב: "ובלא"ה נראה לפענ"ד דאין מקום לחשדא דהרואה שכבה יחשוב שמא לא הדליק, עדיין דיש לו שהות להדליק ובלילה השניה יראה שמדליק משא"כ כאן דהרואה יראה שבכל לילה אינו דולק, אבל כבתה הוא מקרה והמקרה לא יתמיד ובלילה אחת לא יחשדנו דיאמר שסופו להדליק עוד ואם יראה שנדלק ומכבה בוודאי לא יחשדנו שכבהו במזיד רק תולה שבשוגג נכבה".

¹ ע"י שע"ת (תרעג, ז) בשם השבו"י.

אך כבר כותב הבית הלוי: "אמנם צ"ע דברי הפוסקים שסתמו דבריהם וכתבו דאין זקוק לה ולא כתבו דבכבה לגמרי יצטרך להדליקה משום חשדא".

[והנה לפי האמור לעיל אפ"ל שגדרי החשד אינם כוללים את זה, ויתכן שזה גם לא שכיח, ובכל אופן מה שלא מצינו שקבעו לא קבעו ואין בזה דין חשד].

"ברכת הרואה" על נרות חנוכה שהודלקו מפני החשד

ו] ולכן לר"ד האחרונים היה נראה, שדין ה"חשד" אינו סתם דין של "והייתם נקיים", והראיה לזה מדברי הפמ"ג (א"א תרעז, ד) שדן שבעצם מברכים על החשד, אלא שבד"כ כבר ברח על החנוכה העיקרית אבל באופן שלא בירך (כגון שאינו בביתו ומדליקים עליו בביתו ומדליק בפני החשד) י"ל שבאמת מברך.

ועוד, דהנה בשו"ת מנחת שלמה (תנינא ב, נח) שמצדד שניתן לברך "ברכת הרואה" על נרות שהדליק מפני החשד כיון שחייב בכך. וצ"ב טובא מאי שנא מנרות אחרי שכבר דלקו חצי שעה שכותבים האחרונים (עי' שדי חמד חנוכה ט, ג) שאין לברך, ומה יתן ומה יוסיף מה שחייב בכך הרי לכאורה אי"ז נרות חנוכה.

ולכן נראה, ש"מפני החשד" אינו סתם "והייתם נקיים", אלא שהנה מוטל על האדם "פרסומי ניסא" והגם שבעצם יש מקום לפרסם עוד ועוד אמרו חז"ל שדי לפרסם בפתח אחד של ביתו ובזה מקיים את חיובו שכל בית מפרסם. אולם במקום שיש אנשים שמחפשים את הנרות שלו – אז יש כאן טפי מקום להדר ולפרסם, ואז אמרו שיש לו להדליק גם בשאר הפתחים, ואי"ז סתם הדלקה אלא הדלקת נר חנוכה ככל פרטיה ודקדוקיה כדי לפרסומי ניסא. ולכן א"ש שניתן לברך על זה ברכת הרואה, וכן א"ש שאם כבתה אין זקוק לה, כי לא נאמר דין לסלק החשד רק דין שבאופן שכזה יש חיוב לפרסם גם שם ודינו כשאר כל הדינים שאם כבתה אין זקוק לה.

וע"פ הדברים האמורים יש פתח הבנה לדברי הביה"ל (תרעז, א ד"ה פתח) בשם המהרי"ל (סי' קמה) שאדרבה יש יותר חשד באופן שמדליקים בתוך הבית ע"ש ודו"ק.